

СТАНОВИЩЕ

Вх. № 10-05-06-80
Дата 09.02.2021 г.

за дисертационен труд на тема:

Всекидневно гражданство в сферата на труда в съвременното българско общество

(след присъединяването на България към Европейския съюз)

Петя Борисова Климентова

Редовен докторант към Института по философия и социология към БАН, за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология). Научен ръководител: проф. д.с.н. Светла Колева.

От професор д-р Петя Любомирова Кабакчиева, Катедра Социология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури, назначено със заповед № РД - 09.18/04.01. 2021 г. на проф. д.ф.н. Веселин Петров, директор на ИФС към БАН.

1. Представяне на дисертацията.

Формални характеристики на дисертационния труд и на условията за защита: Докторската теза е с общ обем 187 страници, които включват увод, три части, заключение, шест приложения (въпросници), библиография, част от която са нормативни документи. Публикациите по същество са две, в реномирани академични издания. Не съм установила плагиатство. Представените документи и дисертацията отговарят на всички формални условия за защита.

Както се вижда и от заглавието на дисертацията, тя анализира пресечните точки между две обособени полета – изследванията на гражданската активност и изследванията на трудовите отношения. На пръв поглед може да се каже, че тази пресечна точка е обект на Социологията на труда през анализа на синдикалните действия и тези на браншовите и професионални организации. Новото тук, първо, е фокусът върху всекидневното гражданство, което не включва класическите организационни форми на трудова защита. Тази концепция не е популярна в България, като изключим изследване на проф. Светла Колева и колектив, и нейни публикации по темата. Второ, другото предизвикателство в предмета на дисертацията е и специалният фокус върху атипични форми на трудова заетост – стари и новопоявяващи се. Комбинацията от тези два

фокуса ми дава основание да твърдя, че дисертацията открива едно ново изследователско поле, което няма как да не се отчете като принос.

Всекидневното гражданство се разбира като „основано на самоинициатива действие на гражданин/граждани в защита на определени интереси или на общо благо, което се осъществява във и независимо от институционализираните канали на натиск; върху разбирането, че защитата на трудови права и отстояването на морални принципи е акт на гражданско поведение, това действие е доброволно и публично, и накрая - формирането на активна гражданска позиция е неотделимо от сферата на трудова активност като конститутивна за всеки индивид и за обществото като цяло.“ /с. 40/. На с. 53 се добавя, че то включва „реакция на гражданите, индивидуална или колективна, към смятани за несправедливи явления в техния живот“.

Следвайки разбирането за всекидневно гражданство, дисертацията „има за задача да идентифицира и анализира проявленията на всекидневното гражданство в сферата на труда“ /с. 83/ и търси отговор на въпроса какъв е: „начина, по който в условията на нарастваща десиндикализация, либерализация и дерегулация на трудовите отношения се действа и противодейства спрямо нарушения на трудови права, морални норми и принципи на социална справедливост“. Този въпрос включва следните свои разновидности: какви са „начините за решаване на проблеми, свързани с труда, при синдикално безразличие, отсъствие на синдикат или атипични форми на труд (самонаети, неформални работници и др.); ...възможностите за самоинициатива на работници и служители извън традиционното им взаимодействие с институционализираните представители на техните интереси (синдикати, професионални организации и асоциации); ...предмета на подобни граждански действия (защита на трудови права, на човешко достойнство, на принципи за справедливост и т.н.) и влиянието им върху хуманизирането на трудовата среда“.

/с.164/

За да отговори прецизно на тези въпроси, дисертацията следва класическа структура: първата част аргументира интересувания авторката проблем чрез анализ на съществуващите изследвания. Втората част представя теоретичния модел чрез преглед на доста и твърде различни автори като Хана Арендт, Юрген Хабермас, Ивайло Дичев, Аксел Хонет, Иво Христов, Ейми Алън, но в крайна сметка основната теоретична концептуализация стъпва върху социологията на критичната способност на Люк

Болтански и Лоран Тевено с двата ѝ основни аналитични стълба – концепцията за „редовете на значимост“ и теорията за „режимите на ангажиране“, като чрез техните виждания се интерпретират изводите в третата част. В тази трета и последна част се анализират данни от шест различни, проведени от авторката изследвания, при това използвайки различна методика – анкетно проучване сред служители и работодатели; контент-анализ на решения на Втори специализиран постоянен заседателен състав на Комисията за защита от дискриминация и на депозирани иски за отделни граждани и граждански сдружения в Националния институт за помирение и арбитраж; сравнителен анализ на случаи на трудови злоупотреби, отразени в медиите и обявени от Главна инспекция по труда и др.; анализ на онлайн форум за трудови консултации на портала lex.bg; полустандартизирани интервюта с експерти и заинтересовани лица. Не мога да не отбележа с уважение положените значителни усилия, за да се покрие едно голямо емпирично поле, което според авторката може да просветли проявите на всекидневно гражданство.

Текстът е много добре структуриран, тезите са изложени убедително, езикът като цяло е ясен и точен. Учудвам се, че Петя Климентова има само две публикации по темата, след като дисертацията съдържа различни анализи, които спокойно са могли – и трябва – да бъдат публикувани в академични издания.

Ако някой иска да си спести усилията от четенето на цялата дисертация, препоръчвам да прочете автореферата, който коректно представя логиката на дисертацията, а в заключението на самата докторска теза ясно и точно са резюмирани основните стъпки в анализа и изводите.

2. Приноси

1. Безспорен принос на дисертацията е поставянето и анализирането на проблем, който не е бил изследван сериозно в България – връзката между всекидневното гражданство и трудовите отношения. Както отбелязах в началото, това е ново изследователско поле, доколкото досега социологическият анализ е обвързвал защитата на трудовите права и интереси с класическите форми на институционализираната им гражданска защита – със синдикатите.

2. Проблематизирането на новата ситуация в труда и поставянето на въпроса за защитата на трудовите права и интереси в тази нова ситуация, включително и за

моралните им измерения, е важен научен, но и граждански принос. Особен интерес в това отношение е фокусът върху анализа на атипичните форми на трудова заетост, които на практика са извън формите на регулация и защита на труда, както и на опитите за самоорганизация в *Сдружението на надомните работници* и в *Синдиката на самонаетите и неформалните работници*.

3. Принос към нови знания е представянето на шест различни емпирични изследвания, които, освен че са значими с интересните си данни, са важни и с емпиричното очертаване на полето на всекидневното гражданство в труда - като основни характеристики, специфика в България, проблеми.

4. Дисертацията определено има и приложен принос от гл.т. на аргументиране на задължителни промени в трудовото законодателство.

Макар и доста описателно, приносите са коректно представени и обосновани в автореферата.

3. Бележки и въпроси

Тук по-скоро ще поставя въпроси за бъдещо размишление, отколкото конкретни критични бележки. Мисля, че работата на докторантката по изключително интересната област на изследване, засягаща всекидневното гражданство, трябва да продължи. От тази гл.т. си позволявам да споделя свои чудения. Това, което аз откривам в данните – в жалбите, във въпросите в онлайн форума за трудово-правни консултации са по-скоро индивидуални опити за решаване на конкретен личен проблем, свързан с конкретен частен интерес, и се питам дали тези прояви, особено въпросите в онлайн форумите от заинтересованите лица, могат да се определят като всекидневна гражданска активност. Питам се дали виждането на тези прояви като защита на групово или общо благо не се внася по-скоро от изследвателя. Знам, че авторката има своите основания, все пак си позволявам да поставя отново този въпрос, тъй като защото защитаването на тезата, че става дума за специфична – индивидуализирана - гражданска активност е важно научно предизвикателство. Не е твърде ясна и ролята на приемането ни в ЕС за тези процеси.

В този дух, отслабването на колективната солидарност, както и недоверието към синдикатите според мен изискват по-нататъшно сериозно обяснение. Петя Климентова веднъж пише, че работещите са „изоставени от синдикатите“ /с. 44 например/, на други места по-скоро се предполага, че работещите са изоставили синдикатите. Кое от двете е

вярно, или и двете? Дали изчезването на колективната солидарност не е ефект от цялостната атомизация и индивидуализация на обществото, освен от фрагментацията на труда и новите форми на трудова заетост? В тази ситуация какви са условията на възможност за една по-активна гражданска позиция на работещите? На кои от тях?¹ От една страна се твърди, че „започналата през 2008 г. световна икономическа криза отключва процес на трайно и задълбочаващо се одесняване на работническата класа, която се отдръпва не само от отслабващите синдикати, но и от левите политически движения като цяло.“ /с.17/, от друга, постоянният лайтмотив в анализа е социалното недоволство на работещите. Как се съчетават тези две неща? Ако има такива процеси на одесняване – тази теза не е развита по-нататък, това не обяснява ли желанието да се справиш сам? Но пък описаните условия на труд, включването в „сивата икономика“ не са предпоставки за „одесняване на работниците“.

При по-нататъшна работа по темата могат да се разгледат и всекидневни форми на трудова съпротива, ако има такива сега /засягащи скрита подмяна на нормите/, доколкото са доминирали по времето на „реалния социализъм“; и връзката им с неформалната икономика – доброволно ли е „влизането“ в нея като несъгласие със съществуващи форми на трудова заетост, което е проява на всекидневна съпротива, или е принудително попадане в неформални трудови отношения.

4. Лични впечатления

Не познавам докторантката и нямам конфликт на интереси с нея.

5. Заключение

Написаното дотук води до категоричното ми заключение, че дисертацията е важен научен труд със значими приноси. Гласувам за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата 05.11.01. (Социология) на Петя Борисова Климентова и препоръчвам на членовете на научното жури да вземат същото решение.

09.02.2021

Проф. д-р Петя Кабакчиева

¹ Една бегла бележка - в първата част на дисертацията на места „работници“ и „работещи“ се използват като синоними, след това в трета част вече се появява разграничение, но още в началото трябва да се направи тази разлика.